

Урок № 77-78

Тема уроку: Дозиметрія. Дози випромінювання. Захист від іонізуючого випромінювання

Мета уроку:

навчальна – ввести поняття «دوزи випромінювання», з'ясувати способи захисту від радіоактивного випромінювання

розвивальна – розвивати уяву, творчі здібності учнів, вдосконалювати вміння застосовувати набуті знання на практиці;

виховна – виховувати почуття відповідальності, взаємодопомоги, вміння виступати перед аудиторією.

Матеріал до уроку

ДОЗА ВИПРОМІНЮВАННЯ

Під час роботи на ядерних установках і з радіоактивними препаратами, які використовуються в різних галузях науки і техніки, людина зазнає зовнішнього опромінення γ -квантами, нейтронами, електронами і іншими частинками.

Величини, що характеризують біологічну дію випромінювань. Ядерні випромінювання роблять сильну вражаючу дію на всі живі організми. Характер цієї дії залежить від поглиненої дози випромінювання і від його виду.

Про поглинену дозу випромінювання можна судити по енергії, що перенесло це випромінювання, і по його іонізуючій здатності.

Дозою поглиненого випромінювання називають величину, рівну відношенню енергії ΔW випромінювання, поглинутої тілом, що опромінюється,

до його маси: $D = \frac{\Delta W}{m}$.

За одиницю дози поглиненого випромінювання в Міжнародній системі одиниць прийнятий грей (Гр.):

$$1 \text{ Гр} = \frac{1 \text{ Дж}}{1 \text{ кг}}$$

Експозиційною дозою випромінювання називають величину, рівну відношенню сумарного заряду, утвореного випромінюванням іонів, до маси тіла:

$$E_{ДВ} = \frac{Q}{m}$$

Види випромінювання	КВБЕ
Рентгенівське і γ -випромінювання	1
β -частинки	1
Теплові нейтрони	3
Швидкі нейтрони	10
Протони	10
α -частинки	10

У Міжнародній системі одиниць за одиницю експозиційної дози випромінювання прийняли інтенсивність такого випромінювання, що утворює у 1 кг сухого повітря таке число іонів, сумарний заряд якого складає 1 Кл кожного знаку:

$$1 \text{ ЕДВ} = 1 \frac{\text{Кл}}{\text{кг}}$$

На практиці частіше використовується позасистемна одиниця – рентген:

$$1 \text{ Р} = 2,58 \cdot 10^{-4} \text{ Кл/кг}$$

При опроміненні живих організмів, зокрема людини, вражаюча дія випромінювання при одній і тій же поглиненій дозі залежить від виду випромінювання. Тому прийнято порівнювати біологічну дію усіх видів випромінювання з біологічною дією рентгенівського й γ -випромінювання.

Коефіцієнт, що показує, у скільки разів вражаюча дія даного виду випромінювання вища, ніж: рентгенівського, при однаковій дозі поглиненого випромінювання, називають відносною біологічною ефективністю (КВБЕ) або коефіцієнтом якості випромінювання. В таблиці приведені значення КВБЕ для основних типів випромінювання.

Тому для оцінки дії випромінювання на живі організми введена спеціальна величина – еквівалентна доза.

Еквівалентною дозою поглиненого випромінювання називають величину, рівну добуткові поглиненої дози на коефіцієнт біологічної ефективності: $D_{\text{екв}} = \text{КВБЕ} \cdot D$

У Міжнародній системі одиниць за одиницю еквівалентної дози прийнято 1 зіверт (Зв). Ця одиниця відповідає поглиненій дозі в 1 грей при коефіцієнті відносної біологічної ефективності, рівному одиниці.

На практиці для виміру еквівалентної дози поглиненого випромінювання часто використовують позасистемну одиницю бер (біологічний еквівалент рентгена):

1. $3\text{в} = 100 \text{ бер}$.

2. Людина безупинно піддається дії радіоактивного випромінювання. Джерелом цього випромінювання є: космічні тіла; надра Землі, що містять радіоактивні речовини; будинку, у яких ми живемо (у граніті, у цеглинах і залізобетоні мають радіоактивні речовини); рентгенівські апарати; телевізійні приймачі; навіть у нашому тілі утримується приблизно 0,01 г радіоактивного калію $^{40}\text{К}$, що розпадається зі швидкістю 4000 розподілів у секунду.

Протягом року кожна людина в середньому одержує дозу близько 400-500 мбер, що розподіляється в такий спосіб:

- космічне і земне випромінювання приблизно 150 мбер;
- випромінювання, отримане при рентгеноскопії, близько 140 мбер;
- випромінювання, отримане при огляді телевізійних передач, близько 100 мбер;
- інші види близько 80 мбер.

Доза, Р	Дія на людину
0-25	Відсутність явних ознак
25-50	Можливі зміни складу крові
50-100	Зміни складу крові
100-200	Можлива втрата дієздатності
200-400	Недієздатність. Можлива смерть
400-600	Смертність 50%
600	Смертельна доза

Дія ядерних випромінювань на людину залежить не тільки, від поглиненої дози випромінювання і КВБЕ, але і від часу, протягом якого ця доза була отримана. Однакові дози, отримані людиною за короткий час і на протязі тривалого часу, здійснюють різ-

ний вплив на організм. У таблиці даний характер дії на організм людини різних доз радіоактивного випромінювання.

ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ І ЗАСОБИ ЗАХИСТУ

Найбільш простий захист від α -частинок, що вилітають з радіоактивних ядер, тому що в повітрі вони пролітають відстань у кілька сантиметрів і затримуються одягом.

Складніше захиститися від β -випромінювання, що у повітрі проходить відстань до 5 м. Тому β -активні препарати треба обов'язково тримати в спеціальних заводських упаковках.

Дуже важко захиститися від γ -випромінювання, що проходить навіть через метровий шар води і через свинцевий лист товщиною до 6 см.

Щоб убезпечити себе від γ -випромінювання, препарат не слід виймати зі спеціальних свинцевих контейнерів, а відкриваючи кришку контейнера, варто пам'ятати, що γ -випромінювання поширюється по прямої лінії.

При роботі з радіоактивними препаратами треба бути гранично акуратним і не допускати радіоактивного забруднення свого робочого місця і лабораторії. Наприклад, неприпустимо змивати радіоактивні препарати в каналізацію; здувати радіоактивний пил і т. п. Варто пам'ятати, що постраждати від цього можуть і ваші товариші по роботі, і зовсім незнайомий вам люди удаліні від лабораторії, де ви працюєте.

Пристрої для реєстрації йонізуючого випромінювання

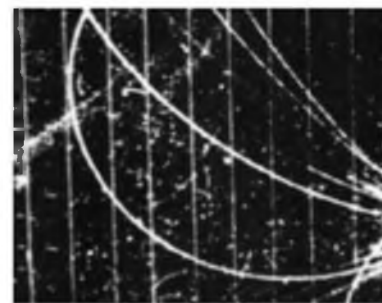
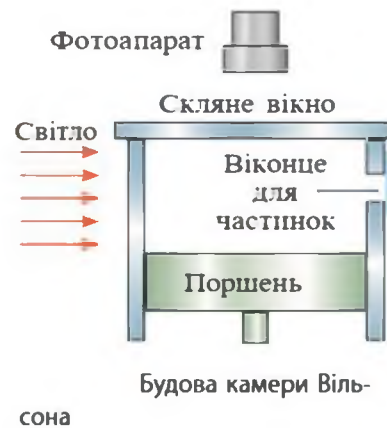
Шар фотоемульсії. Швидка заряджена частинка, рухаючись у шарі фотоемульсії, що містить кристали AgBr, на своєму шляху вириває електрони з деяких йонів Броду. Під час проявлення в змінених кристалах утворюються «зерна» металевого срібла — в шарі фотоемульсії проступають сліди (треки) первинної частинки та всіх заряджених частинок, що виникли внаслідок ядерних взаємодій. За товщиною і довжиною треків можна визначити заряди частинок та їхню енергію.

Сцинтиляційний лічильник — детектор сцинтиляцій — світлових спалахів, які відбуваються в певних речовинах унаслідок ударів заряджених частинок. Саме такі лічильники використовував Е. Резерфорд у своєму досліді з визначення будови атомів.

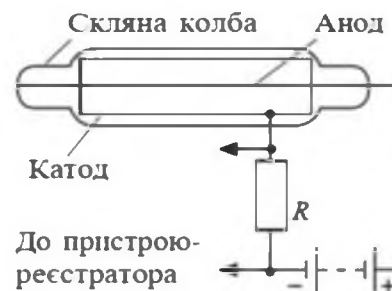
Камера Вільсона — це трековий детектор. Вона являє собою ємність, заповнену паром спирту або ефіру. Коли поршень різко опускають, то внаслідок адіабатного розширення пара охолоджується і стає перенасиченою. Коли в перенасичену пару потрапляє заряджена частинка, на своєму шляху вона йонізує молекули пари — отримані йони стають центрами конденсації. Ланцюжок крапель сконденсованої пари, який утворюється вздовж траєкторії руху частинки (трек частинки), знімають на камеру або фотографують.

Бульбашкова камера є теж трековим детектором. Принцип її роботи подібний до камери Вільсона, а відмінність полягає в тому, що робочим тілом у бульбашковій камері є перегріта рідина: йони, які виникають уздовж траєкторії руху частинки, стають центрами кипіння — утворюється ланцюжок бульбашок.

Газорозрядний лічильник і йонізаційна камера працюють за одним принципом: робоче тіло — газ — розміщено в електричному полі з високою напругою; заряджена частинка, що пролітає крізь газ, йонізує його, і в пристрої виникає газовий розряд. У деяких йонізаційних камерах уздовж траєкторії руху частинки спостерігається виникнення стримерів — «згуст-

Фотографія треків заряджених частинок у камері Вільсона

Будова газорозрядного лічильника (лічильника Гейгера — Мюллера)

Йонізаційна камера

ків» газового розряду, тому такі камери є трековими детекторами. В інших видах йонізаційних камер і в газорозрядних лічильниках фіксується імпульс струму — це імпульсні детектори. Саме імпульсними є детектори **дозиметрів** — приладів для вимірювання дози йонізуючого випромінювання, отриманого приладом за деякий інтервал часу.

Перевірте себе

1. Що таке доза випромінювання?
2. Назвіть дози іонізуючого опромінювання.
3. Назвіть способи захисту від різних видів іонізуючого випромінювання.
4. Назвіть способи реєстрації іонізуючого випромінювання.

Домашнє завдання. Зробити конспект опрацювати § 26 стр. 183-185

Зворотній зв'язок

Viber 0662728430

E-mail partitskiy.dmitro@kmrf.kiev.ua

!!!! у повідомленні з д/з не забуваємо вказувати прізвище, групу і дату уроку